

Pierre Branda (ed.), *l'Économie selon Napoléon. Monnaie, banque, crises et commerce sous le Premier Empire*. [Collection Bibliothèque du XIXe siècle.] (Paris: Vendémiaire, 2016). 442 p. ISBN 9782363582461.

In zijn nog immer krachtige studie *Napoleon: historie en legende* noemde de Nederlandse historicus Jacques Presser de enorme hoeveelheid literatuur die over Napoleon is geschreven het 'bankroet van de overdaad'. Dat was 1946, en de Napoleontische berg is sedert Pressers publicatie alleen nog maar sterk gegroeid. Het bankroet van de overdaad heeft een zekere economische connotatie en paradoxaal – zoals zoveel aan de Napoleontische tijd paradoxaal is – geldt de kwalificatie van overdaad nu juist niet voor de economische aspecten en dimensies van Napoleons heerschappij. De economische geschiedenis van de Napoleontische tijd is binnen de oceaan van Napoleon-literatuur altijd onderbelicht gebleven, zij het dat er in de grote overzichtswerken uiteraard nooit volledig aan economische onderwerpen voorbij is gegaan en er ook zeker enige spraakmakende specialistische economisch-historische werken over Napoleontische fenomenen verschenen zijn. In de historiografie gaat de aandacht vooral uit naar de bestuurlijke en juridische daden van Napoleon en, zo mogelijk nog meer, naar zijn optreden als militair. De bundel *l'Économie selon Napoléon* wil laten zien dat de economische aspecten van Napoleons bewind wel degelijk belangrijk zijn geweest, en de eerste bijdrage van François Villeroy de Galhau, bankier, topambtenaar en gouverneur van de *Banque de France*, over Napoleon als econoom, opent dan ook meteen met de wat provocatieve stelling dat deze zelfs een passie had voor de economie.

De bundel zelf is het resultaat van een symposium dat in 2016 is georganiseerd door de *Banque de France* en de *Fondation Napoléon*, een van de grotere wetenschappelijke internationale fora, dat werkt van uit Frankrijk en dat de bestudering van de Napoleontische periode en het Tweede Keizerrijk van Napoleon III tot doel heeft. De betrokkenheid van de *Banque de France* laat zich goed verklaren door het feit dat deze in 1800 door Napoleon, toen Consul, is gesticht. De bundel bestaat uit 27 artikelen die alle, ondanks de ogenschijnlijke taaierheid van de materie, prettig leesbaar zijn. De meeste artikelen dragen nog duidelijk de sporen van hun herkomst als lezing, hetgeen betekent dat zij hier en daar wat impressionistisch zijn en dat de grote lijn en grote conclusies soms niet worden geschuwd. Niettemin bevat de bundel ook meer gedetailleerde economisch technische werken, zoals de vraag naar de berekening van BNP van Frankrijk ten tijde van het Consulaat en het Keizerrijk, door de Franse economisch historicus Jean-Pierre Dormois. De artikelen zijn overzichtelijk bijeengebracht in vier delen: monetair-financiële politiek (*monnaie*), buitenlandse handel, de crisis van 1805 en economische politiek (*économie*). De vier delen worden voorafgegaan door een introductie met drie meer algemene historische en historiografische beschouwingen en een slot-

deel waarin in vier artikelen de balans wordt opgemaakt en ook aandacht aan het Tweede Keizerrijk van Napoleon III wordt besteed. Binnen deze opzet komt in de 27 successieve artikelen een breed scala van onderwerpen aan bod.

Zo wijst de Franse econoom Jean-Marc Daniël in zijn artikel, opgenomen in de introductie, op de verschuiving die er mede onder invloed van de uitkomsten van Napoleons politiek, zich in het begin van de negentiende eeuw in de zich ontwikkelende economische wetenschap voltrok, waarbij ook op dat terrein de Franse dominantie moest plaats maken voor de Engelse, met allerlei theoretische implicaties. Informatief zijn ook de bijdragen van de economisch historicus en archivaris bij de *Banque de France* Michel-Pierre Chélini en van de jurist en historicus Alain Pigeard, in het deel over de monetair-financiële politiek. Eerstgenoemde behandelt de *franc germinal*, genoemd naar de wet van 7-17 germinal An XI (28 maart-7 april 1803) waarmee Napoleon orde in de monetaire chaos bracht. Het systeem van de *franc germinal* heeft tot 1928 standgehouden, waarna deze door de regering Poincaré, onder invloed van de krach, op nieuw is gedefinieerd. Samen met de stichting van de nog steeds bestaande *Banque de France* wordt de *franc germinal*, om zijn duurzaamheid, wel een *masse de granit* van de Napoleontische hervormingen genoemd. De tweede genoemde auteur, Alain Pigeard, geeft een overzichtelijk inkijkje in de soldijbetalingen en de financiering van Napoleons militaire campagnes. Wat dat laatste betreft, raken zijn bevindingen die waarvan Pressers eerdergenoemde studie van Napoleon is doortrokken, namelijk dat zijn campagnes verkapte rooftochten waren onder het motto dat de oorlog de oorlog betalen moest.

Van de overige artikelen, alle verder van hoog niveau, kunnen hier nog kort de bijdrage van Pierre Branda, Napoleontisch historicus verbonden aan de *Fondation Napoléon*, die ook voor de redactie van de hele bundel getekend heeft en van Francis Démier, apart worden genoemd. De eerste behandelt op transparante wijze de crisis van 1805, die door de speculaties van particulier consortium van bankiers en speculanten, waarbij ook het Amsterdamse Hope was betrokken, Napoleons pas gevestigde Keizerrijk aan het wankelen bracht. De tweede beschrijft de vredesonderhandelingen van Amiens en toont daarbij overtuigend aan, dat het verloop van deze onderhandelingen en met name het verzet van Franse industriëlen tegen een duurzaam handelsverdrag met Engeland, van fundamentele betekenis was voor Napoleons keuze om zijn ambitie definitief van de zee en de koloniale handel te verleggen naar expansie op het continent, met alle gevolgen voor Frankrijk en Europa van dien.

De bundel *l'Économie selon Napoléon* slaagt er goed in om de veelzijdigheid en het belang van de economische aspecten van het Napoleontisch op de kaart te zetten. Daarbij keren drie rode draden terug. Dat is in de eerste plaats de enorme trendbreuk die de Franse revolutie heeft betekend in de verhouding tussen Frank-

rijk en Engeland. Waren de landen tot de 1780's aan elkaar gewaagd, wat betreft aandeel in de internationale handel en zelfs wat industriële sector betreft; na 1815 delft Frankrijk op alle punten het onderspit en neemt Engeland met afstand de eerste positie in de wereldeconomie in. De auteurs verschillen enigszins van mening wat betreft Napoleons aandeel hierin. Afhankelijk van het gekozen perspectief ziet men het Consulaat en het Keizerrijk als een consolidatie, herstel of catastrofale versterking van deze trend. De tweede rode draad is het al eerder genoemde paradoxale karakter van de Napoleontische tijd. Daarbij is op economisch gebied de grote paradox, dat onder Napoleon allerlei fundamentele en voor modernisatie noodzakelijke hervormingen in gang worden gezet maar dat deze hervormingen op de korte termijn bijna geen economische voordelen hebben opgeleverd. Een zelfde paradox kan overigens ook voor de economische ontwikkeling van Nederland in de Napoleontische tijd worden geconstateerd. De derde rode draad is de grote betekenis van het continentaal systeem. Ook hier wisselt het perspectief enigszins. De meeste auteurs (Marzagalli, Boudon) onderstrepen de negatieve gevolgen van het continentaal stelsel. Thierry Lentz, directeur van de *Fondation Napoléon*, is in zijn slotartikel, waarin hij de balans opmaakt, aanmerkelijk positiever. Hij ziet de jaren 1806-1810 als een periode van een zekere weldadige economische bloei, als gevolg van de hausse in de landbouw en een oplevende Franse industriële sector, die kan floreren onder de protectie van het continentaal systeem.

Slaagt de bundel er goed is om de veelheid en de grote betekenis van economische aspecten van Napoleons bewind te belichten, minder overtuigend is de bundel in het bewijzen dat Napoleon een passie had voor de economie, zoals in de openingszin van het eerste artikel wordt beweerd. Uit de artikelen blijkt eerder dat Napoleon een weinig systematisch economisch denker was en de economie eerder pragmatisch benaderde en zeker ondergeschikt stelde aan zijn persoonlijk politieke en militaire programma. Daarbij lijkt het al eerder genoemde motto dat de oorlog de oorlog moest betalen en liefst nog meer dan dat, in lijn van Pressers bevindingen, zijn voornaamste economische principe geweest te zijn. Weer paradoxaal is dan, dat in zijn autoritaire stelsel, zijn keuzes alles bepalend waren, waardoor zijn politiek direct ook economisch was, hetgeen het meest navrant tot uitdrukking komt in zijn continentaal systeem.

Niet als kritiek bedoeld, maar wel opvallend is dat vrijwel alle auteurs Frans zijn. Zeer begrijpelijk, maar een thema dat zo'n internationale dimensie heeft, maakt ook nieuwsgierig naar een blik vanaf de andere kant van de Franse grens. Al dient hierbij te worden gemeld, dat een artikel in de bundel aan de gevolgen van het continentaal stelsel in het Koninkrijk Westfalen is gewijd.

Tot slot valt vanuit Nederlands standpunt op, dat Charles-François Lebrun, de voornaamste Franse functionaris in Nederland ten tijde van de Inlijving in de jaren 1810-1813, bijna geheel ontbreekt. Lebrun was Derde Consul en financieel specia-

list met opmerkelijke economische ideeën over het inrichten van de maatschappij en het voeren van een welvaartsbeleid. Ondanks zijn hoge positie en zijn financieel-economische capaciteiten wordt Lebrun in de bundel slechts één keer genoemd, namelijk in het artikel van Jean Tulard over de ministers van Financiën en van de Publieke Schatkist (*Trésor*). Zijn rol is bovendien negatief. Op zijn voorstel werd François Barbé-Marbois als minister van Publieke Schatkist aangesteld, die een scheve schaat bij de speculaties van het consortium van de *Négociants réunis* zou rijden en in 1806 van zijn post zou worden ontslagen, nadat hij door Napoleon indirect als 'dief' was weggezet. Nogmaals, een informatief en door de verzameling korte artikelen goed leesbaar boek, dat in 2016 verschenen is, maar door de verschillende verwijzingen naar Brexit nog steeds zeer actueel is.

Johan Joor, Huygens Instituut voor Nederlandse Geschiedenis